

Aleksander Lorenčič, **Od sanj o 'drugi Švici' v kapitalizmu brez človeškega obraza. Pot gospodarske osamosvojitve in tranzicija slovenskega gospodarstva.** Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Slovenska matica; Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021, 268 str.

Aleksander Lorenčič je ob 30 letnici slovenske osamosvojitve pri Založbi Inštituta za novejšo zgodovino izdal prilagojeno različico svojega knjižnega prvenca, znanstvene monografije *Prelom s starim in začetek novega, Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004)*. Tako je izšla dopolnjena različica dela, napisana v angleškem jeziku, ki vpogled v tranzicijo slovenskega gospodarstva odpira tudi tujim bralcem.

Tema slovenske tranzicije vsekakor ni tujka v domačem zgodovinopisju, a vendarle je njen gospodarski vidik še vedno dokaj skromno raziskan. Z drugimi besedami, temu področju se je doslej večinoma pristopalo posredno v sklopu širše obravnave političnega, kulturnega idr. delovanja, pri čemer je umanjala bolj celostno zasnovana obravnava enega izmed temeljnih področij tranzicije, gospodarstva. Lorenčičevo knjigo, lahko ob boku z dejstvom zelo skromnega poudarka na gospodarskem zgodovinopisju v našem prostoru, beremo kot velik doprinos pri razumevanju slovenske gospodarske tranzicije.

Tema, ki jo avtor predstavi temeljito, sistematično in konec koncev tudi didaktično - saj lahko knjigo brez težav v roke vzame vsak bralec – ni zasnovana zgolj na osnovi orisa prehoda iz socializma v kapitalizem, temveč s širšo premiso predstavitve procesa nastanka samostojnega nacionalnega gospodarstva. Delo nam tako predstavi širšo perspektivo na obravnavano tematiko: vse od globalnih političnih in ekonomskih razmer, umestitve v bipolarni svet zadnjih let hladne vojne in sprememb znotraj Jugoslavije tekom 80-ih let. Bistveno je, da avtor slovensko osamosvojitve ne postavlja v »točko nič«, ter proces gospodarske tranzicije obravnava vsaj od osemdesetih let dalje. Ne pozabimo, da so določene spremembe na področju privatizacije vpeljane že leta 1988 z Zakonom o podjetjih in Zakonom o ravnanju z družbenim kapitalom. Od nazorov, ki so Jugoslavijo tolmačili kot »coklo za razvoj«, do sanj o vstopu v Evropsko unijo, ter številnim spremembam pogledov na potek slovenske tranzicije, ki so sledila, ko je bil ta dolgoletni cilj leta 2004 tudi uresničen, Lorenčič skozi svoja spoznanja v določeni meri potrjuje določene uspešne vidike slovenske gospodarske tranzicije, ter jih z istim zamahom tudi močno relativizira. Avtor nam tako kratko predstavi najpomembnejše vidike gospodarsko/političnih razmer v zadnjem dese-

tletju Jugoslavije, razpada jugoslovanske gospodarske skupnosti, osrednje dogodke mednarodnega priznanja Slovenije in njenega vstopa v ključne zahodne politično-gospodarske organizacije in institucije. Ne glede na relativno skromno pozornost, ki je namenjena poznim osemdesetim, avtor pri tem pokrije osrednje dejavnike z vidika osamosvojitve na gospodarskem področju, vse našeto pa se bere kot vzpostavitev konteksta za nadaljnjo detajlnejšo obravnavo dogajanja devetdesetih let.

Poglavja »Makroekonomska podoba Slovenije«, predvsem pa »Lastninjenje in privatizacija gospodarstva« in »Prestrukturiranje gospodarstva«, so srčika monografije, ki nam ob boku z izredno široko paleto zanimivih statističnih podatkov, v prvi vrsti temeljito predstavijo izvedbo gospodarske tranzicije z vidika sprejema zakonodaje, implementacije, ter neposrednih in dolgoročnih rezultatov do katerih je ta proces privedel v posameznih etapah gospodarske tranzicije. Vse to pa z bistvenim postankom na predstavitvi procesov sprememb lastninjenja in privatizacije.

Očitno tovrstna gospodarska tranzicija do začetka devetdesetih let ni bila pogost pojav, z malo koristnimi referencami in zgledi, po katerih bi lahko poseglo takratno politično vodstvo in ekonomisti, ter je kot taka terjala veliko prilagajanja, načrtovanja in improvizacije. Kot izpostavlja avtor, četudi slovenska tranzicija ni zgolj zgodba o uspehu, so slovenski strokovnjaki, navkljub določeni ideološki zaslepljenosti v duhu proti-socialistične drže in pritiskom fundamentalističnih tujih svetovalcev vendarle obdržali dobršno mero avtonomije pri odločanju. Navkljub pritiskom po izvedbi t. i. šok terapije oz. hitre gospodarske tranzicije, je na koncu – navkljub prenekaterim zapletom in delitvam – prevladal gradualistični pristop. A kot večkratno izpostavljeno je gospodarska tranzicija v Sloveniji izredno kompleksen in bistveno daljši proces, kot se pogosto zdi. Padec v morje, ki so ga v začetku 90-ih let doživeli slovenski politiki in ekonomisti pa avtor morda še najbolj povzame z izjavo podpredsednika vlade dr. Jožeta Mencingerja: *»Bili smo skupina političnih amaterjev, ki so poskušali nekaj narediti, ne da bi prav dobro vedeli, kaj in kako /.../«*

Poleg detajlne obravnave slovenske gospodarske tranzicije, knjiga ponuja še nekaj pomembnih dodatnih vidikov. Pri tem moramo predvsem izpostaviti določeno primerjavo slovenske gospodarske tranzicije z ostalimi državami, ki so prešle podoben proces. Slovenska tranzicija je v svojem gradualističnem pristopu vendarle določena specifika. Ne glede na določene pritiske iz tujine, ter tujih neoliberalnih svetovalcev, je slovenska politika ubrala precej bolj postopno in pragmatično pot uvajanja sprememb, kar je med drugim vplivalo na mehkejši socialni prehod. Zgodba slovenske tranzicije je širom vzhoda in zahoda dolgo odmevala kot nekakšen *wunderkind*, s tem, ko je ta prva med tranzicijskimi državami prešla transformacijsko depresijo, itd. A vendarle pogled, ki ga vzpostavlja Lorenčič nakazuje na to, da se je gradualizem skozi leta postopno izpel.

V poglavju »Makroekonomska podoba Slovenije« avtor ustvari pregled gospodarstva od leta 1990 do danes. Posamezna pregledna podpoglavja se začnejo s transformacijsko recesijo in brezposelnostjo v neposrednem obdobju osamosvojitve. Mesečna stopnja inflacije, ki je oktobra 1991 znašala 21,5 odstotka, se je avgusta 1992 zmanjšala na 1,4 odstotka. Po prvotnem ostrem upadu gospodarske rasti, ki se je poleg izpostavljene inflacije, znižanja investicij in seveda tudi visoke brezposelnosti, je že leta 1993 nastopilo obdobje transformacijskega okrevanja. Medtem ko je gospodarska moč že v tem letu

dosegla predosamosvojitveno raven, pa to ne pomeni, da je to držalo na vseh področjih. Največje število brezposelnosti je nastopilo šele konec leta 1993. Brezposelnost v Sloveniji je, kot navaja avtor, med letoma 1987 in 1993 narastla za desetkratnik in tako znašala 14,4 odstotka. Ta trend je vendarle začel upadati z začetkom leta 1994, prav tako so se med letoma 1993 in 1995 podvojile tuje naložbe v Sloveniji. Za tem Lorenčič obdobje druge polovice 90-ih let kategorizira kot obdobje uravnoveženega razvoja, v katerem se med drugim kot stalnica vpelje povprečna, okoli 4 odstotna letna gospodarska rast, ki kmalu postane osrednja politična parola. Slovensko specifiko dobro potrjuje dejstvo, da je ta med vsemi kandidatkami za vstop v EU leta 1999 beležila najvišjo gospodarsko rast. Medtem ko je bil v letih 1996 in 1999 prisoten trend inflacijskega padanja, pa na prelomu tisočletja inflacija v t. i. »inflacijskem šoku« naraste na 9 odstotkov.

Najverjetneje bo vsak potencialni bralec knjige, ki bo po tej posegel, to vsaj deloma naredil s predpostavko, da se bolje seznani z najbolj kontroveržno temo znotraj gospodarske tranzicije, in sicer privatizacijo. Način spremembe predhodne lastninske ureditve v skladu s tržnim gospodarstvom je brez dvoma najbolj pereče področje tranzicije. Pri tem je vsekakor potrebno ohraniti perspektivo, da je bila privatizacija predpogoj za ekonomsko preobrazbo Slovenije in njeno vključevanje v Evropo. Četudi je vsaj na površju nameravala popraviti določene krivice ali nepravilnosti, ki so nastale po 2. svetovni vojni, je ta v številnih primerih vodila v nove krivice. Proces, ki še vedno ni v celoti končan, pa je do največjih krivic privedel predvsem v obdobju od začetka leta 1990 do konca leta 1992. Gospodarska tranzicija je pogosto zmotno razumljena izključno kot dogajanje začetnih 90ih let. Lorenčič tako v obravnavo knjige vključi bistveno širše obdobje obravnave, pri čemer med drugim v manjši meri vključi tudi menedžerske prevzeme, ki so sunkovito narastli ob neposrednem obdobju slovenskega vstopa v Evropsko unijo. Izpostavimo lahko, da je bilo v prvem četrtletju po vstopu v EU v Sloveniji izdanih največ dovoljenj za menedžerske prevzeme. Več kot desetletje po začetku tranzicije je Slovenija z vidika evropskih zahtev še vedno »zaostajala« za drugimi tranzicijskimi državami glede prestrukturiranja svojega finančnega sektorja, četudi je delež privatnega sektorja v primerjavi z letom 1992, ko je v BDP s privatizacijo družbene lastnine znašal 30 odstotkov, ta leta 2000 znašal 65 odstotkov. Leto 2004 se tako kaže kot »idealni moment« slovenskega gospodarstva: najvišja gospodarska rast, najnižja inflacija v novem tisočletju itd. V prelomu tega idealnega momenta pa je poleg večanja neposrednih tujih investicij sledilo tudi rekordno zadolževanje slovenskih bank in podjetij v tujini. Medtem ko je skupni bruto dolg konec leta 2004 znašal 15 milijard evrov, je ta v pičlih štirih letih, leta 2008 narastel na 40 milijard, kar znaša 108 odstotkov takratnega BDP-ja.

Lorenčič nam privatizacijo sistematično predstavi skozi ključne zakone (Stanovanjski zakon, Zakon o denacionalizaciji in Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij), njihove implementacije ter rezultate in težave do katerih je ta tri-etapni proces privedel. Izpostavljen pregled predstavlja osrednji del monografije, ki mu avtor ob vzpostavitvi podrobnega vpogleda nameni tudi večino njenega obsega. Tako potujemo od obravnave Stanovanjskega – bolje poznanega kot Jazbinškovega – zakona, pomanjkljivosti in težav vrednotenja in osrednjih krivic na katere je ob tem naletel velik del populacije, do vseh dopolnitev stanovanjskega zakona, ki so sledile leta

1994 in 2003. Naslednji korak je pregled procesa denacionalizacije, ki ga Lorenčič predstavi vse od zakonske prepovedi sečnje v gozdovih, ki so bili v družbeni lastnini in prepovedi prometa z nepremičninami v družbeni lastnini, ki ga je skupščina RS sprejela 2. julija 1990. Proces denacionalizacije je privedel do prenekaterih zagat, ki jim tukaj ne bomo posvečali pozornosti. Vseeno pa lahko morda izpostavimo eno specifično denacionalizacije v Sloveniji na katero med drugim opozarja avtor. To je predvsem princip vračanja premoženja »v naravi«, za kar se ni odločila nobena druga tranzicijska država. Pri tem ena izmed interpretacij pravkar izpostavljene Demosove odločitve izpostavlja prav dejstvo, da je bila le-ta izpeljana na podlagi tesnih odnosov med Demosom in Rimsko-katoliško cerkvijo.

Vrhunec zgodbe tranzicije – ne nujno tudi obravnavane monografije – pa sledi z lastninskim preoblikovanjem podjetij. Kot zapiše Lorenčič so bila nasprotja med pristaši »šok terapije« in pristaši postopnega pristopa, najbolj izrazita. Nesoglasje med – dvema stranema – Mencingerjem ter Petrletom in Jeffrey-jem Sachsom, ki se je v vrhuncu svoje slave v slovenski tranzicijski eksperiment oz. v pripravo privatizacijske zakonodaje vključil marca 1991, je odpiralo dve zelo različni poti gospodarske tranzicije. Med postopnim preoblikovanjem gospodarske ureditve, nasprotovanju nenadni uvedbi slovenskega denarja in razbitju Ljubljanske banke, ter na drugi strani hitremu preskoku v kapitalizem, zamenjavo denarja, sanacijo bančnega sistema in pospešeno privatizacijo, je na koncu vendarle prevladal vmesni model.

Lorenčič nam ob tem temeljito predstavi izhodišča Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, njegov osnovni model privatizacije, masovne stečaje podjetij med letoma 1991 in 1993 ter kolobocije z lastniškimi certifikati in PIDI. »Podivljano stanje« preoblikovanja družbene lastnine je, kot avtor naslovi eno izmed podpoglavij »Lastninska struktura: od obetavnega začetka do vedno večje koncentracije«, privedlo do situacije, ki jo zelo nazorno povzame naslednji statistični podatek. Leta 1999 je v povprečju vseh podjetij, 5 največjih lastnikov posameznega podjetja obvladovalo 61,5 odstotkov glasov.

Lorenčičeva knjiga je nadvse dobrodošel doprinos v slovenskem zgodovinopisju, predvsem generacijam, ki so rojene pozneje ali pa slovenske tranzicije zgolj niso imele priložnost opazovati z odraslimi očmi. Splošna, a vendarle uspešno izvedena predstavitev tranzicije iz gospodarske perspektive opozarja na dolgotrajnost tega procesa, posledic do katerih je ta privedel in konec koncev tudi same prihodnosti v katero vstopamo. Avtor je poleg doslednega sledenja zadanim izhodiščem, uspel skozi celotno delo nanizati široko paleto zanimivih statističnih podatkov, ki nam še dodatno izostrijo razmere v slovenskem gospodarstvu in družbi tekom obravnavanega obdobja. Za konec pa morda še misel ob slovesu, ki ga je slovenska tranzicija vzdrževala vse do prvih let po vstopu v Evropsko unijo. V kolikor primerjamo današnje gospodarsko stanje Slovenije z nekaterimi državami, ki so bile deležne radikalnejših tranzicijskih prijemov in so leta 2004 istočasno vstopile v Evropsko unijo ter ob tem »zaostajale« za slovenskimi statistikami, se ustaljena naracija o posebnosti in uspešnosti slovenske gospodarske tranzicije, tako rekoč pod vprašaj postavlja sama od sebe.